

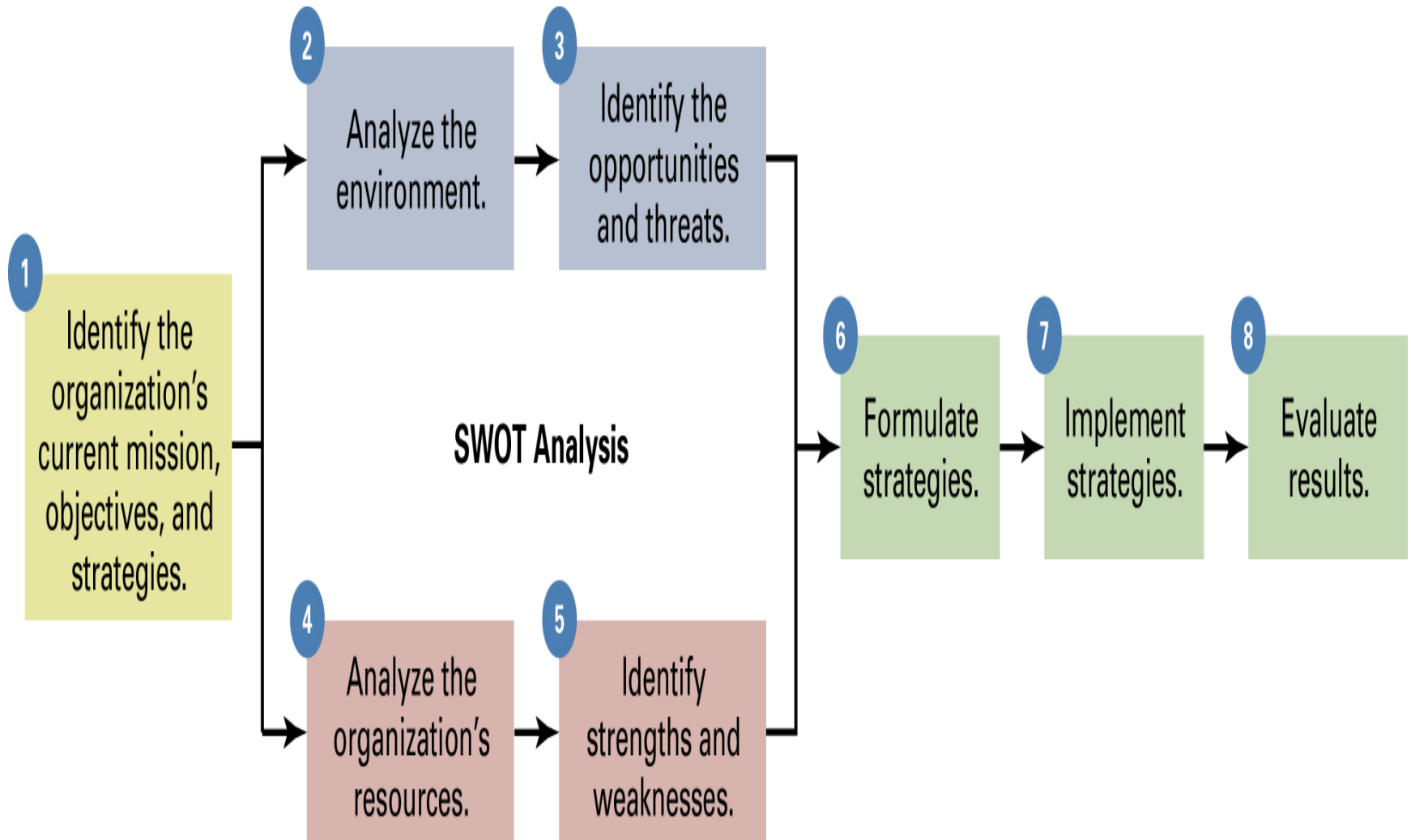
न्यायपालिकाको रणनीतिक योजना,
न्याय प्रशासनको अवस्था र
सुधारका विषयहरू

लाल बहादुर कुँवर
सर्वोच्च अदालत

रणनीतिक व्यवस्थापन/रणनीतिक योजना

- रणनीतिक व्यवस्थापन कुनै पनि संगठनको निर्धारित उद्देश्य प्राप्त गर्न गरिने व्यवस्थापकीय कार्य हो ।
- कुनै पनि संगठनको उद्देश्य हासिल गर्न निर्धारित परिदृष्य, परिलक्ष्य र मूल्य मान्यताका आधारमा त्यसका लागि अवलम्बन गर्नुपर्ने उपायहरूको तय गर्ने, ती उपायहरूको कार्यान्वयन गर्न आवश्यक क्रियाकलापहरू निर्माण गरी कार्यान्वयनको लागि आवश्यक पर्ने श्रोतसाधनको व्यवस्था तथा परिचालन र परिवर्तन व्यवस्थापन लगायतको समग्र व्यवस्थापन पद्धतीलाई नै रणनीतिक व्यवस्थापन भनिन्छ ।
- रणनीतिक व्यवस्थापनको विकासक्रम.....
- सामान्य योजना र रणनीतिक योजनामा फरक.....

रणनीतिक व्यवस्थापनका प्रकृयाहरू

न्यायपालिकामा रणनीतिक योजनाको आवश्यकता

- न्यायपालिकाको कार्यवोभ्र कमशः वृद्धि हुदै गएको,
- विवादहरु परम्परागत मात्र नभई विवादहरुको प्रकृतिमा विविधिकरण आएको र जटिल विवादहरु समेत न्यायपालिकासमक्ष आउने गरेको,
- विज्ञान र प्रविधिमा भएको विकास र विश्वव्यापीकरणसंगै न्याय क्षेत्रमा पनि अवसरहरुका साथै चुनौतिहरु थपिएको,
- न्याय सम्पादनका क्षेत्रमा नवीनतम् अवधारणा तथा विधिशास्त्रीय मान्यताहरुको विकास भएको र सामाजिक मूल्य एवं मान्यताहरुमा परिवर्तन आएको,
- राजनैतिक परिवर्तनसंगै अन्य क्षेत्रमा जस्तै आम नागरिकको न्यायपालिकाप्रतिको अपेक्षा पनि बढेर गएको,
- संक्रमणकालका प्रभावहरुको व्यवस्थापन गर्नुपर्ने अवस्था रहेको,

न्यायपालिकामा रणनीतिक योजनाको आवश्यकता कमश...

- उल्लिखित पृष्ठभूमिमा न्यायिक सुधारका प्रयासहरूलाई योजनावद्ध ढंगबाट अगाडि नबढाएसम्म न्याय सम्पादनको कार्यलाई छिटोछरितो, प्रभावकारी, कम खर्चिलो र सहज पहुँचयुक्त बनाउन सकिदैन भन्ने निश्कर्षका आधारमा नै न्यायपालिकामा रणनीतिक योजनाको शुरुवात गरिएको ।
- राष्ट्रिय योजनामा न्यायपालिकाको विकासलाई मूलप्रवाहीकरण नगरिएको र न्यायपालिकालाई अनुत्पादक क्षेत्रका रुपमा हेर्ने परम्परावादी सोचमा अपेक्षाकृत परिवर्तन हुन नसकेको पृष्ठभूमिमा संविधान तथा कानूनले न्यायपालिकालाई सुम्पिएको जिम्मेवारी प्रभावकारी ढंगबाट सम्पादन गर्नुपर्ने दायित्वबोध गरेर नै न्यायपालिकाले योजनाको तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको ।
- तसर्थ, यो न्यायपालिकाभित्रैबाट व्यक्त न्यायिक सुधारप्रतिको प्रतिबद्धता रहेको ।

न्यायपालिकाका रणनीतिक योजनाहरू

- योजनावद्ध सुधारको थालनीको रूपमा न्यायपालिकाको प्रथम पञ्चवर्षीय रणनीतिक योजना (२०६१–२०६६) को तर्जुमा भई कार्यान्वयन गरिएको । पहिलो योजना तर्जुमा गर्दा वास्तवमा त्यो न्यायपालिकामा योजनावद्ध सुधारको नौलो प्रयास र दक्षिण एसियाली देशका न्यायपालिकामा समेत पहिलो शुरुवातको रूपमा रहेको ।
- प्रथम पञ्चवर्षीय रणनीतिक योजनाको तर्जुमा र कार्यान्वयनका अनुभव र अनुभूतिहरूलाई आत्मसात् गर्दै न्यायपालिकाको दोस्रो पञ्चवर्षीय रणनीतिक योजना (२०६६–२०७१) को तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याईएको ।
- दोस्रो पञ्चवर्षीय रणनीतिक योजनाको अवधि समेत २०७१ आषाढ मसान्तमा समाप्त भयो ।
- त्यसपछि, न्यायपालिकाले तेस्रो पञ्चवर्षीय रणनीतिक योजना (२०७१–२०७६) को तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा आयो ।

न्यायपालिकाका रणनीतिक योजनाहरु.....

- तेस्रो पञ्चवर्षीय रणनीतिक योजना योजना मूलतः चारवटा आधारहरु (Four Pillars) मा आधारित रहेको : न्यायसम्पादनको कार्यलाई छिटो, छरितो तुल्याउने, न्यायिक प्रक्रियालाई अनुमानयोग्य बनाउने, न्यायमा पहुँच बढाउने र न्यायपालिकाप्रति आस्था एवम् विश्वास अभिवृद्धि गर्ने ।
- सेवाग्राहीको सन्तुष्टिविना न्यायिक सुधारका प्रक्रियाले पूर्णता पाउन नसक्ने मान्यतालाई आत्मसात् गर्दै योजनामा सेवाग्राहीसंग गरिने व्यवहार र सेवाग्राहीको सन्तुष्टीका विषयमा विशेष जोड दिईएको ।
- योजना कार्यान्वयनको आवधिक मूल्यांकनलाई आत्मसात् गर्दै प्रथम, दोश्रो र तेस्रो पञ्चवर्षीय रणनीतिक योजनाको मध्यावधि मूल्यांकन गरी योजनामा केही समसामयिक परिमार्जनहरु समेत गरिएको ।
- तेस्रो पञ्चवर्षीय रणनीतिक योजनाको अवधि समेत २०७६ आषाढ मसान्तमा समाप्त भएको र योजनावद्ध सुधारको आवश्यकतालाई महसुस गर्दै न्यायपालिकाले चौथो पञ्चवर्षीय रणनीतिक योजना (२०७६–२०८१) को तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको र यसको पनि मध्यावधि मूल्यांकन भई कार्यान्वयनको अन्तिम वर्षमा रहेको ।

न्यायपालिकाको चौथो पञ्चवर्षीय रणनीतिक योजना

परिदृश्य (Vision)

"सबैका लागि न्याय सुनिश्चित गर्नु"

परिलक्ष्य (Mission)

"संविधान, कानून र न्यायका मान्य सिद्धान्तका आधारमा स्वच्छ एवं निष्पक्ष न्याय सम्पादन गर्नु"

मूल्यहरू (Values)

संविधान र कानूनप्रति आस्था,
स्वतन्त्रता, निष्पक्षता र सक्षमता,
स्वायत्तता,
उत्तरदायित्व र जवाफदेहिता,
स्वच्छता र समानता,
गुणस्तरीयता,
सदाचार,
प्रतिनिधित्व र समावेशीता,
स्वामित्व,
सहभागिता र समन्वय

चौथो रणनीतिक योजनाको लक्ष्य र रणनीतिक उद्देश्यहरू

- छिटो छरितो र गुणस्तरीय न्याय सम्पादन
  - मुद्दाको शीघ्र फछ्यौट गर्नु।
  - मुद्दा व्यवस्थापन पद्धतिमा सुधार गर्नु।
  - न्यायिक काम कारवाही तथा मुद्दाको फैसलामा गुणस्तरीयता अभिवृद्धि गर्नु।
  - विवाद समाधानका वैकल्पिक उपायहरूको प्रयोगलाई प्रभावकारी बनाउनु।
  - फैसला कार्यान्वयनको कार्यलाई प्रभावकारी बनाउनु।
- न्यायमा पहुँच अभिवृद्धि
  - अदालतको कार्यक्षेत्रभित्रका न्यायमा पहुँचका अवरोधहरूको संवोधन गर्नु।
  - अदालतबाट प्रवाह हुने सेवालाई गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाउनु।

निरन्तर

- कानूनी सहायतालाई प्रभावकारी बनाउनु।
  - न्यायिक प्रक्रिया र प्रणालीबारे सूचना प्रवाह गर्नु।
  - पीडितमैत्री न्याय प्रणालीको सुदृढीकरण गर्नु।
- न्यायिक सुशासनको प्रवर्द्धन गर्नु
    - न्यायिक स्वतन्त्रता र स्वायत्तताको प्रवर्द्धन गर्नु।
    - न्यायिक उत्तरदायित्व र जवाफदेहिता अभिवृद्धि गर्नु।
    - न्यायिक जनशक्तिको कार्य संस्कृतिमा सुधार गर्नु।
    - अदालतको काम कारवाहीमा अनुगमन र निरीक्षणलाई प्रभावकारी बनाउनु।
  - अदालत व्यवस्थापनको सुदृढीकरण
    - मानव संसाधन व्यवस्थापन सुदृढ बनाउनु।
    - भौतिक र सेवा पूर्वाधारमा सुधार एवम् वित्तीय व्यवस्थापन गर्नु।
    - सूचना प्रविधिको संस्थागत सुदृढीकरण र क्षमता अभिवृद्धि गर्नु।

निरन्तर

- संहिताहरूको नतिजामूलक र प्रभावकारी कार्यान्वयनको व्यवस्थापन गर्नु।
  - न्यायिक अध्ययन, अनुसन्धानको पद्धति विकास गर्नु।
  - योजना कार्यान्वयन प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउनु।
- न्यायपालिकाप्रतिको आस्था र विश्वास अभिवृद्धि
    - अदालतका काम कारवाही सम्बन्धमा सेवाग्राहीको सन्तुष्टि अभिवृद्धि गर्नु।
    - न्यायिक सूचना, संचार र शिक्षा पद्धतिको सुधार गर्नु।
    - अदालतका सरोकारवालाहरूसँगको सम्बन्ध र सहयोगलाई सुदृढ तुल्याउनु।

चौथो योजनाको मध्यावधि मूल्यांकन

- मिति २०७८ पौषमा मूल्यांकनका लागि संयन्त्रहरुको निर्माण भई २०७९ जेष्ठमा प्रतिवेदन पेश भएको ।
- मध्यावधि मूल्यांकन सम्बन्धी अवधारणा र मान्यताका आधारमा चौथो रणनीतिक योजनाको प्रगति समीक्षा, परिस्थिति विश्लेषण गरी वांकी अवधिमा गर्नुपर्ने कार्यहरुमा केही परिमार्जन सहितको मध्यावधि मूल्यांकनसहितको योजना प्रस्ताव गरेको ।
- योजनाको मध्यावधि मूल्यांकनको अवधिसम्ममा मुद्दा फछ्छ्यौटतर्फ जिल्ला अदालतहरुमा ६५.७५, उच्च अदालतहरुमा ६८.७० र सर्वोच्च अदालतमा ३५.९० प्रतिशत प्रगति भएको देखिएको ।
- योजनाका ५ वटै लक्ष्यहरुको समग्र प्रगति ६९.७० प्रतिशत रहेको देखिएको ।

चौथो योजनाको मध्यावधि मूल्यांकन कमश...

- योजनाको लक्ष्य र प्रगतिबीचको अन्तरको कारणहरु (योजना कार्यान्वयनका समस्या र चुनौतिहरु)
  - संहिता समेतका नया कानूनहरुको कार्यान्वयन
  - कार्यविधिगत विविधता
  - अदालतहरुको क्षेत्राधिकार
  - कार्यबोझ
  - वक्यौता मुद्दा
  - अदालत व्यवस्थापन
  - मुद्दा व्यवस्थापन पद्धतिमा भएको परिवर्तन
  - विवाद समाधानका वैकल्पिक उपाय
  - विशेष प्रकृतिका अदालतको आवश्यकता
  - न्यायिक स्वतन्त्रता र स्वायत्तता

चौथो योजनाको मध्यावधि मूल्यांकन कमश...

- न्यायिक सुशासन
- कोभिड १९
- सस्थागत सुधारको निरन्तरता
- न्यायाधीशको संख्या, पदपूर्ति र सरुवा
- कर्मचारी व्यवस्थापन
- नतीजामूखी कार्यसम्पादन र वृत्ती विकास
- योजनाको स्वामित्वभाव
- भौतिक पूर्वाधार
- स्रोत साधनको उपलब्धता र योजनासंगको तादत्म्यता
- सूचना प्रविधि

चौथो योजनाको मध्यावधि मूल्यांकन कमश...

- आम सञ्चार र नागरिक समाज
  - सरोकारवालाहरुको सहयोग र समन्वय
  - नागरिक दायित्व
  - योजना कार्यान्वयन संयन्त्र
  - प्रभावकारी अनुगमन
- मध्यावधि मूल्यांकनबाट योजनामा सारभुत परिवर्तन भएको छैन । लक्ष्य र रणनीति तथा अधिकांश क्रियाकलापमा समेत परिवर्तन नभएको ।
  - फरक मुद्दा व्यवस्थापन पद्धति, सर्वोच्च अदालतको मुद्दा व्यवस्थापन, यस बीचमा भएका अध्ययनका सिफारिश खासगरी विकृति विसंगति सम्बन्धी अध्ययन प्रतिवेदनका सुझाव तथा कोभिडको प्रभावको व्यवस्थापनसंग सम्बन्धित केही क्रियालाप थप र विद्यमान क्रियाकलापहरुमा परिमार्जन भएको ।

न्यायपालिकामा योजनावद्ध सुधारका उपलब्धीहरु

- रणनीतिक योजना अदालतको समग्र व्यवस्थापनको महत्वपूर्ण औजारको रूपमा स्थापित,
- न्यायिक काम कारवाहीहरुलाई अनुमानयोग्य बनाउने महत्वपूर्ण आधार,
- योजनावद्धरूपमा काम गर्ने कार्य संस्कृतिको विकास,
- मुद्दा फछ्छ्यौटको अनुपातमा करिव दोब्बर भन्दा बढी वृद्धि,
- कैद तथा जरिवाना असुलीमा दोब्बरभन्दा बढी वृद्धि, लगत बढी भएका जिल्ला अदालतहरुमा दण्ड जरिवाना असुलीको लागि विशेष अभियान सञ्चालन,
- सबै अदालतहरुले मूल योजनाको परिधिभित्र रही आ-आफ्नो अदालतको कार्यवोभ, स्थानीय परिवेश र आवश्यकता समेतका आधारमा वार्षिक कार्ययोजनाको निर्माण गरी कार्यान्वयनको अभ्यास,
- सबै तह र जनशक्तिमा योजना निर्माणको सीप विकास,

न्यायपालिकामा योजनावद्ध सुधारका उपलब्धी.....

- योजनाले निर्धारण गरेको लक्ष्य वा नतिजापरिसुचक अनुसार प्रत्येक अदालतहरुसंग आवश्यक तथ्याङ्क वा विवरणहरु रहेको, नियमित समीक्षा गरी निरन्तर सुधारको प्रयास भैरहेको,
- पद्धतिगत, प्रकृत्यागत तथा कानूनी र कार्यविधिगत सुधार भएको,
- मुद्दा व्यवस्थापन पद्धति तथा न्यायिक सुधारसम्बन्धी अध्ययन, अनुसन्धान,
- न्यायिक काम कारवाहीमा सूचना प्रविधिको प्रयोग,
- सेवाग्राहीसंग गरिने व्यवहार एवम् सेवाग्राहीको सन्तुष्टिलाई विशेष प्राथमिकता,
- न्यायपालिकाको जनशक्तिको पुनरावलोकन गरी संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण गरिएको, जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धिसम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन,
- अदालतहरुको भवन समेतका भौतिक पूर्वाधार निर्माण र सुधार तथा मसिनरी औजार, सवारी साधनलगायतको भौतिक तथा व्यवस्थापकीय सुधार,
- सरकार तथा अन्य सम्बन्धित निकायहरुसंगको समन्वय र सहयोगमा अभिवृद्धि

धन्यवाद